

# СВЕТИТЕЛ СЕРАФИМ И МОСКОВСКАТА ПАТРИАРШИЯ<sup>1</sup>

От 1 до 4 декември 2011 г. подворието на Московската патриаршия в София организира църковно-обществени изяви по повод 130-годишнината от рождението на архиепископ Серафим (Соболев), който за нашата църковна общност след извършеното през 2002 г. прославление е светител Серафим, Софийски Чудотворец. Една от централните прояви по повод на годишнината беше представянето на книгата „Жизнеописание на архиепископ Серафим (Соболев)” от младия руски историк Андрей Кострюков. Задачата, която си поставя настоящото изложение, не е да направи критически преглед на този интересен като цяло труд, а да се спре само на една от разработените в него теми: отношенията на светител Серафим с Московската патриаршия (МП). В исторически план в тези отношения много отчетливо могат да бъдат разграничени два периода. Първият от тях включва пребиваването на светителя в юрисдикцията на Руската Православна Задгранична Църква (РПЗЦ) и продължава до края на Втората световна война. Вторият период включва времето от преминаването на светител Серафим в юрисдикцията на Московската патриаршия и продължава до неговата кончина през 1950 г. През първия от обозначените периоди той е член на Синода на РПЗЦ и отношенията му с църковната власт в Москва преминават предимно през отношенията между двете руски юрисдикции. Твърде важно е да бъдат проследени възникването и историческото развитие на противоречията между тях, защото извън техния контекст не е възможно да бъдат разбрани правилно подбудите, които ръководят светител Серафим в неговия нелек и понякога твърде сложен път.

\* \* \*

На 31 юли 1927 г. Нижегородският митрополит Сергей (Страгородски), който в тогавашния момент управлява Руската Православна Църква, издава известното „Послание за отношението на Руската Православна Църква към гражданската власт” (обозначавано най-вече с названието „Декларация”). По силата на казаното в него започва безусловното подчиняване на Църквата в Русия на болшевишката власт и превръщането ѝ в придатък към нейната политическа система. Митрополит Сергей настоява и задграничните архиереи да декларират своята лоялност към СССР и неговото комунистическо правителство. В отговор

---

<sup>1</sup> Доклад, изнесен на тържеството по случай 130-годишнината от рождението на светител Серафим Софийски, 14.XII.2011 г. в катедралния храм „Успение Богородично”, София, допълнен.

Синодът на РПЗЦ обявява, че прекратява административната си подчиненост спрямо московската църковна власт. През 1931 г. той прекратява и църковното си общение с нея.

В труда си, посветен на светител Серафим, Андрей Кострюков потвърждава правото на Задграничния Синод да откаже лоялност на болшевиките и едновременно с това оправдава политиката на митрополит Сергей. Той обосновава тази своя теза, като представя различията между Задграничния Синод и Москва *не като принципи, а като обусловени единствено от различните политически условия*, в които са поставени двете руски църковни юрисдикции. Кострюков пише: „Митрополит Сергей изпитвал сериозен натиск от страна на богоборците и вървял по пътя на компромиса заради своето паство, защото смятал, че по този начин Патриаршеската Църква ще доживее до прекратяването на гоненията. Само грижата за паството оправдава съгласието на митрополит Сергей за компромис с богоборците.

Но и политиката на Задграничния Синод се обяснявала с грижа за паството. Компромис с безбожната власт би станал причина за преминаването от Руската Задгранична Църква в маргинални структури на милиони руски емигранти, които мечтаели за освобождението на Русия от поробилите я безбожници.”<sup>2</sup>

Но ако наистина такива са били съображенията на Задграничния Синод да не прави компромис с безбожната власт в Русия, то тяхната морална основа би се оказала твърде съмнителна. Излиза, че Синодът е бил загрижен на първо място за реакцията на своето паство, което се е страхувал да не изгуби, а не е бил воден от принципни съображения, като е отхвърлил прословутата Декларация на митрополит Сергей, провъзгласяваща от името на Църквата пълна солидарност с политиката на богоборческата съветска власт – същата власт, която към това време вече от десет години подлага Руската Православна Църква (РПЦ) на нечувани гонения.

От друга страна, не е приемливо и определянето на политиката на митрополит Сергей (Страгородски) просто като „компромис” с болшевиките. Известно е, че в опита си да смекчи гоненията срещу Църквата редица компромиси с комунистите прави по време на своето управление до 1925 г. и светият патриарх Тихон. *Но той никога не допуска безбожниците да подчинят на себе си църковното управление.* Политиката на митрополит Сергей, напротив, е не само компромис с богоборците; тя напълно и безусловно подчинява Църквата на тяхната власт. Църквата загубва изцяло своята вътрешна свобода. Политиката на войнстващия атеизъм за унищожаването на Руската Православна Църква започва да се осъществява със съдействието на самата висша църковна власт в лицето на митрополит

<sup>2</sup> Андрей Кострюков. „Жизнеописание на архиепископ Серафим (Соболев)”. София, 2011 г., сс. 66-67.

Сергий и неговият Синод, назначен еднолично от него и одобрен персонално от съветските спецслужби. Властта започва да нанася ударите си срещу Църквата с ръцете на самата висша църковна власт. Началото е положено още през пролетта на 1927 г., когато митрополит Сергей започва необяснимо и безпричинно да премества архиереите от техните катедри въпреки протестите на паството и на самите архиереи. Това се върши под диктовката на репресивните съветски орани в лицето на Главното политическо управление (ГПУ), което настоява неудобните за него епископи да бъдат отстранени. А те са най-добрите архипастири. Следващото антицърковно разпореждане на митрополит Сергей е в храмовете, в съответните прошения на ектениите да бъде споменавана съветската власт! Това, разбира се, също става под диктовката на ГПУ. Съветската преса издевателства – ние сме атеисти, на нас не ни трябва никаква Църква с нейните молитви! Това вие вършите доброволно и по ваше желание! В същото време съвестта на вярващите е разпъната – те с огромна тежест в душите чуват в храма своите пастири да се молят за успеха на богоборците, които в програмата на своята партия са заложили целта да унищожат напълно всякаква вяра в Бога. По-нататък, митрополит Сергей декларира пред целия свят, че в Съветска Русия няма гонения заради вярата (в интервю за централните съветски вестници през 1930 г.). Доколкото има репресии по отношение на клирици и вярващи християни, те не са заради тяхната вяра, а поради извършени от тях политически престъпления. С това, уви, стратегът на новата църковно-политическа линия в Москва се поругава над подвига и паметта на всички знайни и незнайни изповедници и новомъченици на Руската Православна Църква, пострадали от болшевиките заради вярата си. Нещо повече, митрополит Сергей забранява в храмовете да се възнасят молитви за страдащите в съветските затвори и концлагери свещенослужители – те са обявени от самото църковно ръководство за политически престъпници и прочитането на имената им в храма се окачествява като политическа демонстрация срещу съветската власт. Митрополит Сергей и неговият Синод забраняват дори извършването на панихиди за убитите и загиналите в нечовешките условия на съветския ГУЛАГ свещенослужители и миряни все по същата причина – те са обявени за политически престъпници и такава молитва би била политическа демонстрация. В цялата страна се надига вълна от протести на архиереи, клирици и вярващи срещу тази антицърковна политика на църковното ръководство. Но върху протестиращите се стоварват с безпощадна жестокост ударите на съветския репресивен апарат. Тези, които отказват да се подчинят на митрополит Сергей, биват арестувани и осъждани на различни срокове затвор или заточение. Разбира се, обвиненията

на съветските трибунали срещу тях са не за църковна, а за политическа, „контрареволуционна“ дейност.

Както се вижда, политиката на митрополит Сергей не се изчерпва с компромиси, мотивирани от „грижа за паството“. Тя води до пълна и безусловна капитулация на църковното управление пред богоборческата власт, вследствие на което самото църковно управление се превръща в средство за борба срещу Църквата. Тъкмо с това не могат да се съгласят мъчениците и изповедниците за вярата митрополит Кирил (Казански), митрополит Йосиф (Петровиx), митрополит Агатангел (Преображенски) и огромното множество техни съмишленици и последователи, които прекъсват църковно общение с митрополит Сергей (Страгородски) и неговия Синод. Тъкмо това демонично издевателство над Църквата не може да приеме и Синодът на Задграничната Църква начело с митрополит Антоний (Храповицки). Това не може да приеме и тогавашният епископ Серафим (Соболев), който не е в молитвено общение с митрополит Сергей не просто защото е в юрисдикцията на Задграничната Църква, а по съвест. Според свидетелството на протопрезвитер Георгий Шавелски, приведено от Кострюков<sup>3</sup>, епископ Серафим (Соболев) не само се изказвал крайно отрицателно по отношение на съветската власт, наричайки я бесовска власт, но осъждал и политиката на митрополит Сергей. И това никак не е учудващо, като се имат предвид изложените по-горе прояви на тази политика. От тях става ясно: твърдението на г-н Андрей Кострюков, че „...само грижата за паството оправдава съгласието на митрополит Сергей на компромис с безбожниците...“ е съвсем несъстоятелно. Дори само от този бегъл поглед върху църковната политика на митрополит Сергей непредубеденият читател може да прецени, че тя е несъвместима с поведението на добрия пастир, който полага душата си за овцете.

\* \* \*

Да видим доколко основателна е другата теза на автора: „Обвинявали го (митрополит Сергей – в ск. м., К. Т.) в предателство по отношение интересите на Църквата, въпреки че неговата задача била именно да се съхрани Църквата от пълното ѝ унищожение, което замисляли комунистите.“<sup>4</sup>

Макар и авторът да говори с един подкупващ антикомунистически патос, в същото време той напълно оправдава сергианския подход, като отрича предателската му същност и отношение спрямо вярата. Изложената теза е един от стълбовете на това, което би могло да се нарече сергианска идеология. Според всички нейни апологети митрополит Сергей и

<sup>3</sup> Пак там, с. 68.

<sup>4</sup> Пак там, с. 68.

съмишлениците му полагат усилия да „спасят” Църквата от унищожение. Самата тази постановка на въпроса не е приемлива от църковна гледна точка, защото – както нееднократно изтъкват мнозина от руските новомъченици и изповедници – не ние спасяваме Църквата, а Господ в Църквата спасява нас. Сергианската позиция е в същността си несъвместима с духа на Христовата Църква и с древнохристиянското разбиране, че кръвта на мъчениците е семето, от което израства Църквата. Църквата се гради върху подвига на мъчениците, а не върху съглашателство, породено от малодушие или нравствена капитулация пред нейните палачи. Сергианството като идеология свежда Църквата до нейната външна форма на земна организация или най-малкото придава на тази форма и нейното „спасяване” централно значение. Това е принципно неприемливо. Ето защо епископ Серафим (Соболев) несъмнено е подписал по убеждение Окръжното послание на Архиерейския събор на РПЗЦ от 1927 г., с което се отхвърля административното подчинение спрямо московския Синод.

Но нека да видим дали сергианската политика постига със своите средства изпълнението на задачата, която обявява, че си поставя – запазването на Църквата от пълното ѝ унищожение. Към навечерието на Втората световна война, тоест малко повече от десет години след началото на новата църковно-политическа линия за сътрудничество с богоборците, на територията на целия Съветски съюз остават действащи по-малко от двеста храма – от няколко десетки хиляди преди революцията. Не остава действащ нито един манастир – от над десет хиляди преди това. На свобода, заемачи своите катедри, са четирима архиереи, включително самият митрополит Сергей. Останалите, над двеста архиереи, ръкоположени до болшевишкия преврат, плюс ръкоположените през следващите малко повече от две десетилетия, са избити със съд или без съд, загинали са в концентрационните лагери и затворите. Част от останалите живи се намират в местата за лишаване от свобода, а другите са заточени в глухите сибирски лесове или в пустините на средна Азия, обречени на бавна и мъчителна смърт. Това са постиженията на сергианската политика за „спасяване на Църквата”. След последната вълна на репресиите през т. нар. „ежовски времена” – 1937-1938 г. в ГПУ дори е закрит отделът, който се занимава с унищожаването на Църквата поради изчерпване предмета на дейността му. Неговият зловец ръководител Евгений Тучков е освободен и започва да чете лекции по атеизъм – за него няма повече работа. Това е логичният край на съглашателската сергианска политика. От цялата Руска Православна Църква продължават легално да съществуват незначителни остатъци, които болшевиките не доунищожават само за да поддържат пред външния свят –

със съдействието на самото църковно управление – вулгарната лъжа, че в Съветския съюз има свобода на религията.

Разбира се, преди всичко болшевиките се разправят с изповедниците, които твърдо отстояват вярата си и се отделят от съгласителската сергианска йерархия, но те са безпощадни и към тази част от духовенството и паството на Руската Православна Църква, които се подчиняват на митрополит Сергей и неговия Синод. В крайна сметка са репресирани дори по-голямата част от членовете на сътрудническия с богоборците сергиански Синод. През 1937 г. е разстрелян дори Тверският митрополит Серафим (Александров), наричан от църковния народ в Москва „митрополит Лубянский“, заради тесните му връзки със специалните служби. (На улица „Лубянка“ в Москва се намирало главното седалище на ГПУ.) В плановете на богоборците крайната цел е пълното унищожение на Църквата и за това не е чудно, че в един момент идва редът и на тези йерарси и клирици, които са приели да им сътрудничат. Тази тактика болшевиките са усвоили отдавна – да използват докрай жертвите си, преди да ги унищожат.

Не трябва обаче да се забравя, че преди сами да станат жертви на сталинския терор сергианите са негови сътрудници. През 1930 г. митрополит Сергей заявява пред целия външен свят, че в Съветския съюз няма никакви религиозни гонения, а репресираните свещенослужители и вярващи са попаднали под ударите на закона изключително заради техните политически престъпления срещу съветската власт. С това свое изказване той развързва ръцете на богоборците за физическото унищожение на Църквата. Именно непосредствено след това, от 1930 до 1932 г. са разрушени над 90% от храмовете в Русия, а повечето от останалите са поругани и превърнати в клубове, складове, кина и пр. Външният свят не може да се намеси, защото църковното ръководство обяснява затварянето на храмовете с желанието на самите вярващи и не само не протестира, а благодари за вниманието на съветската власт и грижите ѝ за нуждите на вярващия народ. За сравнение ще припомним, че само няколко години по-рано, през 1923 г., болшевиките са принудени да освободят под натиска на международната общественост светия патриарх Тихон, след като една година са го държали под арест и са подготвяли срещу него съдебна разправа и смъртно наказание. Върхов израз на този натиск става нотата на Великобритания, която заплашва съветското правителство със скъсване на дипломатическите отношения, ако не бъдат изпълнени редица искания, сред които и прекратяване на гоненията заради религиозни убеждения. Сега обаче, след публичните декларации на църковното ръководство, че вярващите в Съветска Русия разполагат с пълна религиозна свобода,

международната общественост няма основания да се намеси и работата по физическата ликвидация на Църквата тръгва с лекота.

Но дори и това не е най-голямото съдействие, което оказва сергианската политика на богоборческата власт. Най-тежкия удар, който нанася митрополит Сергей на Руската Православна Църква, е съкрушаването на моралните устои на клира и лишаването му от духовно-нравствени сили да стои твърдо срещу терора на безбожниците. Колкото сервилен е митрополит Сергей пред властите, толкова деспотичен е по отношение на безпомощните архиереи и свещенството. След първоначално надигналата се вълна от протести срещу неговата нова политика митрополит Сергей предприема крути мерки: най-принципните той заплашва, лишава ги от катедрите им, налага им забрана да свещенодействат. Изисква безпрекословно подчинение, защото той е „каноничният” първоиерарх. Властите подкрепят „каноничната” му власт, като съевременно арестуват тези, които отказват подчинение. Мнозина се стъписват и объркват. Някои се подчиняват от страх пред репресиите, други – от страх пред църковните наказания, трети – защото се страхуват да не изпаднат в разкол. В крайна сметка мнозинството от свещенослужителите се подчинява на митрополит Сергей. Те го следват и му се покоряват, но не свободно, а въпреки съвестта си, пречупени. Това води до тежки разочарования сред църковния народ. Той губи доверието си в своите пастири, чувства се предаден от тези, които трябва да го водят и подкрепят. Поради това губи и усърдието си, ревността за стоене в истината, въодушевлението в борбата за вярата. Утвърждаването на властта на митрополит Сергей над Църквата е пропорционално на отслабването на нравствените съпротивителни сили на църковния народ. На пръв поглед може би изглежда, че при патриарх Тихон Църквата е била в същото положение – без никакви средства за защита срещу произвола на богоборческата власт. Но тогава духовно-нравствените сили на Църквата са мобилизирани и противостоят на физическото насилие. Сега точно тези сили са сломени както у духовенството, така и у вярващите, подчинили се на сергианското управление. Това всъщност е главната цел на болшевиките – да смажат моралните сили на църковния народ. И най-сетне, десет години след началото на революцията, те постигат това, благодарение на съдействието, оказано им от митрополит Сергей. Последващото унищожаване на храмовете и въобще на материалните светини е вторична и по-лека работа.

Тази картина на сергианското управление и последствията от него следва да бъде пред погледа ни, когато преценяваме основателността на следващата основна теза, развита в книгата на г-н Андрей Кострюков, а тя е, че архиепископ Серафим „...никога не пренасял

върху Московската патриаршия престъпленията на комунистите”.<sup>5</sup> Тук има едно омесване на понятията, при което авторът игнорира въпроса за отношението на светителя към политиката на сергианското ръководство, което отношение е определено отрицателно, а представя пред читателя Московската патриаршия като единно цяло, за което се внушава, че няма отношение към престъпленията на комунистите. Това обаче не отговаря на истината. Сергианската върхушка има отношение към престъпленията на комунистите срещу Църквата, защото им съдейства. И тази отговорност не може да бъде прикрита зад планината от страданията на подчинения ѝ клир и вярващ народ. Всъщност коректното разграничение е не между отношението на светител Серафим към болшевишката власт, от една страна, и към Московската патриаршия като цяло, от друга. Коректното разграничение би било между отношението на светител Серафим към сергианската идеология и управление, от една страна, и към страдащия църковен народ и клир, които са подчинени на това управление, от друга. Това са двете страни на цялото, наречено Московска патриаршия. Несъмнено в периода между двете световни войни Задграничният Синод и светител Серафим, в частност, не могат да приемат предателската роля, която играе върховното управление на Московската патриаршия, поради което и прекъсват църковното си общение с тази йерархия. Съвсем различно е отношението към клира и вярващите, които страдат както от болшевишкия терор, така и от предателските действия на собственото си свещеночалие. Именно тях имат пред вид йерарсите, духовенството и вярващите от свободната част на Руската Църква зад граница, когато възнасят молитвите си към Бога за „страдащата Църква” в Родината. И разбира се, имат предвид и „гонената” катакомбна Църква, с която те са солидарни в най-висша степен и пред чийто изповеднически подвиг се прекланят.

От казаното става ясно: тезата на г-н Андрей Кострюков, че архиепископ Серафим „никога не е пренасял върху Московската патриаршия престъпленията на комунистите” би била коректна, ако звучеше така: „архиепископ Серафим никога не е пренасял върху вярващите и клира на Московската патриаршия престъпленията на нейната управляваща върхушка”.

Отчитането на тези разграничения е много важно, за да разберем правилно мотивите на светител Серафим, когато той, в края на Втората световна война, взема решение да премине в юрисдикцията на Московската патриаршия.

\* \* \*

---

<sup>5</sup> Пак там, с. 70



По-нататък авторът на „Жизнеописание на архиепископ Серафим (Соболев)” излага различни аргументи, чието предназначение очевидно е да омаловажат или съвсем да изгладят в съзнанието на читателите принципните различия, които съществуват между църковната позиция на светител Серафим и тази на църковната власт в Москва в периода между двете световни войни. Разгледани отблизо обаче, тези „аргументи” убеждават точно в обратното, тъй като очертават с голяма яснота самите различия и никак не водят до правеното от автора внушение, че едва ли не за светител Серафим няма голяма разлика между Задграничния Синод и църковната власт в Москва. Нека разгледаме последователно тези аргументи.

Първият от тях е, че до края на 40-те години свещениците от МП, които са успявали да се измъкнат от Съветския съюз, са били приемани от РПЗЦ в сана си дори без да се изисква от тях покаяние. Архиепископ Серафим също е участвал при приемането на това решение от архиерейския Събор през 1938 г. Във връзка с това следва да се има пред вид, че в случая не става дума само за свещеници, подчинили се на сергианското управление. Що се отнася до попадащите в последната категория, то те са по-скоро жертви на сергианската политика, отколкото нейни съмишленици. Ето как един от изповедниците, успели да се измъкнат от кошмара на съветската действителност, протоерей Михаил Полски, описва състоянието на духовенството и вяващите, подчинени на митрополит Сергей: „... подчинилите се на митрополит Сергей се подчиниха не без борба и нравствено страдание и да се каже, че подчинените му са доволни и мислят, че вървят по верния и добрия път означава да бъде оклеветен нашият народ. Тежкия недоимък, натискът отвсякъде, предателството отвътре сломиха и поробиха хората”.<sup>6</sup> В тази светлина става напълно разбираемо пастирското решение на Задграничния Синод, но то съвсем не означава, че отношението е същото и към сергианските водачи, осъществили или подкрепящи това „предателство отвътре”.

Друг аргумент на Кострюков е, че архиепископ Серафим не е осъждал йерарсите, „признали по принуда съветската власт”. Това действително е така, но то съвсем не означава, че светителят е приемал тяхната църковна позиция. Това са две напълно различни неща. Със сигурност светителят не е осъждал и самия митрополит Сергей. Основополагаща християнска норма е да не се осъжда падналият в грях. Но това не означава, че грехът става приемлив. Особено ако е съзнателен и става дума за заявления и действия, обвързващи Църквата. В това отношение светител Серафим не е някакво изключение сред

---

<sup>6</sup> Протоерей Михаил (Польский). Положение Церкви в Советской России, С.-Пб., 1995, с. 85 – <http://paraklit.org/knigi/Ispovednicheskye/Polskoj.pdf>

задграничните йерарси. Самият председател на Задграничния Синод, митрополит Антоний (Храповицки), дава прекрасен пример за това как може да се изобличава грехът и в същото време да бъде обичан грешникът. В свое частно писмо до митрополит Сергей (Страгородски) от 6 май 1933 г. той го изобличава, че е продал чистотата на вярата, че подлежи на църковен съд за своето самоуправство и съюз с безбожниците, че се е поклонил „на исконния враг на нашето спасение”, че е похулил и унизил подвига на новомъчениците и изповедниците, че всичките му сили са насочени към това да живее в мир с Христовите хулители и гонители на Неговата Църква. Но в тези обвинения няма осъждане, те са придружени с най-сърдечно увещание: „Умолявам Ви като мой бивш ученик и като мой приятел: освободете се от тази съблазън, отречете се на всеослушание от цялата тази лъжа...”. Писмото завършва с думите: „Не отхвърляйте дружеския призив на този, който Ви обичаше сърдечно и продължава да Ви обича”.<sup>7</sup> Същото отношение към митрополит Сергей проявяват и изповедниците в Русия, които търпят непосредствено последствията от неговата политика. Следният епизод, описан от протоерей Михаил Полски, илюстрира нагледно тяхното великодушие и готовност да простят при първа проява на покаяние: „В Неделя на прошката през 1929 г. (както ми писаха, докато бях на заточение) митрополит Сергей просил в своя храм прошка от народа. Той говорил така тъжно, така печално, така признавал своите простъпки пред народа и молбата му за прошка била толкова искрена, че на всички им станало крайно жално за него и даже тези, които не се причастявали при него и клириците му, пристъпили да вземат благословение от него.”<sup>8</sup> Този случай показва, че митрополит Сергей не е бил безсъвестен човек и понякога съвестта му го е измъчвала и той е съзнавал греховността на поетия път, и то до толкова, че е изразил и пред други покаяние за това. Но за съжаление е спирал след първите крачки в спасителната посока и не е стигнал до отричането на дело от предателския съюз с гонителите на Църквата. Съвестта му е била потискана от нещо по-силно и той не е могъл да последва нито призивите на митрополит Антоний, нито тези на изповедниците и новомъчениците в Русия, обобщени много точно от о. Михаил Полски: „И така, изход от положението на митрополит Сергей винаги има. Той може да се кае и той знае своите грехове. Не на затулено място, а гласно, пред цялата Руска Църква, той би могъл да каже, че опитите за примирение с властта и отстъпките пред нея са напразни, че Църквата се води към унищожение, че църковните хора страдат, без да имат каквито и да било политически престъпления спрямо властта, а

---

<sup>7</sup> Письмо Блаженнейшего Митрополита Антония (Храповицкого) к Митрополиту Сергию (Страгородскому), 6 мая 1933 г. Письма Блаженнейшего Митрополита Антония (Храповицкого). Джорданвилл, 1988. с. 263 – <http://krotov.info/acts/20/1930/19330506.html>.

<sup>8</sup> Протоерей Михаил (Польский). Пос. съч., сс. 67-68 – <http://paraklit.org/knigi/Ispovednicheskye/Polskoj.pdf>.

единствено само заради своята ревност по вярата ... той би могъл да направи това и да отиде на Голгота.”<sup>9</sup>

Тясно свързан с казаното е и следващият аргумент на г-н Кострюков: позицията на архиепископ Серафим е била значително по-умерена от тази, която е била приета в РПЗЦ като цяло. На него не му е било наложено запрещение от московската църковна власт, каквото Синодът на митрополит Сергей обявява (през 1934 г.) за голяма част от задграничните архиереи – на осем от тях начело с митрополит Антоний е наложена забрана да свещенодействат. Оттук се прави изводът, че светител Серафим не е бил „активен противник на Московската патриаршия”. Всъщност не само светител Серафим, но и никой от останалите задгранични архиереи не е бил „активен противник на Московската патриаршия”, но всички те, включително и светител Серафим, са били принципни противници на съглашателската политика на нейното ръководство. Впрочем всеки, на когото са известни великодушието и любовта на светител Серафим, знае, че той никога не е изричал нещо остро дори срещу най-големите си недоброжелатели. Ето защо напълно разбираемо е, че за разлика от други задгранични архиереи той може да не е привлякъл вниманието и да не е предизвикал раздражението на митрополит Сергей. Освен това следва да се отчита като много важно в това отношение обстоятелството, че светител Серафим пише много повече по догматически, отколкото по еклесиологични въпроси. Тоест, темата за отношенията между Задграничната Църква и Московската църковна власт не е централна в неговите съчинения, в които светителят най-вече разобличава съвременните му отклонения на руската богословска мисъл от православно учение. Но че той е бил принципен противник на сергианската църковна политика е вън от всяко съмнение и това се илюстрира много ясно при разглеждането на следващия аргумент на г-н Андрей Кострюков, аргумент, който сякаш с най-голяма сила се обръща срещу тезата, в чиято подкрепа се привежда. Той е следният. Архиепископ Серафим е поддържал писмена връзка с двама йерарси, намиращи се в юрисдикцията на Московската патриаршия – архиепископ Вениамин (Федченков) и митрополит Елефтерий (Богоявленски). Важното е обаче какво по същество им е писал. В цитираното от самия Кострюков писмо до архиепископ Вениамин от 1934 г., светител Серафим, въпреки изразеното най-топло и сърдечно отношение, критикува съвсем нелицеприятно църковната позиция на своя някогашен състудент, като изтъква, че с доброволното признаване на съветската власт той извършва „грех по-тежък от ерес”, одобрява нейните „безчислени злодеяния” по унищожаването на руския православен народ и Църквата, осъжда „безчислени и доблестен

---

<sup>9</sup> Пак там, с. 68.

сонм нови мъченици и изповедници”, проваля „в пропаст цялото църковно здание”<sup>10</sup>. Ето това е автентичната оценка на светител Серафим за сергианската църковна позиция.

По-нататък г-н Кострюков изтъква, че чрез споменатите двама архиереи архиепископ Серафим е изпратил в Русия няколко екземпляра от книгата си „Новото учение за София Премъдрост Божия”<sup>11</sup>, в която критикува еретическите възгледи на парижкия богослов протоиерей Сергей Булгаков. При това авторът подчертава, че книгите са били адресирани именно за митрополит Сергей. Сякаш има нещо удивително в това, че светител Серафим е пожелал да предпази болния от една тежка болест да не се разболеє от друга, не по-малко тежка. Светителят действително е водел кореспонденция с митрополит Елевтерий по въпроса за софиянската ерес и го е подтикнал да постави въпроса за осъждането ѝ. Но грижата да бъдат предпазени клирът и паството, подчинени на митрополит Сергей, от еретическите заблуди съвсем не може да бъде представяна като приемане на църковната власт на митрополит Сергей независимо от провежданата от него църковна политика, каквото внушение се прави. Освен това не трябва да забравяме, че светител Серафим не би могъл да изпрати книгата си на първоиерарха на Руската Православна Църква, митрополит Петър (Полянский), който се намира на заточение далеч на север, отвъд полярния кръг. Светител Серафим не би могъл да изпрати книгата си и на Казанския митрополит Кирил (Смирнов), който безспорно е най-авторитетният по това време руски архиерей и е първият сред посочените от патриарх Тихон трима кандидати за патриаршески местоблюстител – той също е на заточение в Сибир. Светител Серафим не би могъл да изпрати книгата си и на когото и да било от архиереите-изповедници, обявили за отделянето си от митрополит Сергей, защото за повечето от тях не се знае дори и в Русия в кой затвор или на кое място на заточение се намират, а за някои от тях – и дали въобще са живи.

Като изпраща книгата си на митрополит Сергей чрез митрополит Елевтерий светител Серафим подхожда по единствения възможен начин, така че тя да стане достояние на православните християни в Русия.

\* \* \*

Г-н Андрей Кострюков завършва обзора на отношенията между светител Серафим и московската църковна власт в довоенния период с един важен за изграждането на логическата му конструкция извод и той е, че „архиепископ Серафим не се съмнявал в

---

<sup>10</sup> Андрей Кострюков. Жизнеописание на архиепископ Серафим (Соболев). С., 2011, сс. 69-70.

<sup>11</sup> Архиепископъ Серафимъ (Соболевъ). Новое учение о Софїи Премудрости Божїей. София, 1935 г.

пълномощията на митрополит Сергей”.<sup>12</sup> Този извод е предложен и в друга, още по-ясна формулировка: „Така, още преди началото на Втората световна война, архиепископ Серафим фактически признавал за законна властта на митрополит Сергей”.<sup>13</sup> За сергианското мислене това означава много. Формално законният, формално каноничният епископ има непререкаема власт. Неговите наказания имат сила дори ако не са в съгласие с каноните. Отделянето от него по каквато и да било причина е разкол и води до отпадане от Църквата. Формално каноничният йерарх може да извърши всякакви безобразия, но всички са длъжни да му се подчиняват.<sup>14</sup>

Не е трудно да се покаже, че изводът на г-н Кострюков е толкова далече от истината, колкото далече от сергианската менталност е свободният в Христа дух на светител Серафим. Въпросът за него не е само и единствено в това дали църковната власт в Москва е законна по своя произход. Същностният въпрос е дали действията на тази власт са законни. За светител Серафим законността в Църквата е неразривно свързана с истината. Всяко едно постановление на църковната власт може да бъде преценявано с оглед на неговото съответствие с истината и ако не е в съгласие с нея, то не може да бъде признато за канонично и за имащо обвързваща сила. Противното би означавало разкъсване на връзката между истината и каноните и превръщането на последните в автономна формално-законова система от правила, които могат да бъдат използвани ловко за обосноваването на всякаква позиция. Именно последното митрополит Сергей (Страгородски) непрекъснато демонстрира. С поведението си светител Серафим показва недвусмислено, че на него му е дълбоко чуждо подобно формалистично, законническо мислене. Когато през 1934 г. митрополит Сергей си позволява да „запрети” осем от архиереите на Задграничния Синод начело с неговия председател, митрополит Антоний (Храповицки), светител Серафим, макар и лично да не е сред „запретените”, не признава това решение, остава в състава на Синода, заседава и съслужи със „запретените”. След всичко това не е трудно да преценим каква стойност има твърдението, че още преди Втората световна война светител Серафим *фактически* е признавал властта на митрополит Сергей за законна.

За църковната позиция на светител Серафим в периода след Декларацията на митрополит Сергей от 1927 г. и до Втората световна война можем да обобщим: светителят е бил напълно лоялен член на задграничния Синод; съзнателно и по принципни съображения е приел прекратяването на църковното общение с йерархията на Московската

---

<sup>12</sup> Андрей Кострюков. Пос. съч., с. 71.

<sup>13</sup> Пак там, с. 72.

<sup>14</sup> Нашето съвремие обогати този аспект на сергианската доктрина и го доведе до абсурд. Днес някои от апологетите на официалното православие не се стесняват да твърдят, че дори ако „каноничният” епископ явно изповядва ерес, той не престава да бъде „каноничен”!

патриаршия; не се е съобразил с наложените от митрополит Сергей запрещения на задграничните йерарси и – както и повечето архиереи зад граница – не е признавал неговата църковна власт над себе си, защото е преценил църковната му политика като неприемлива за Църквата; за него е особено неприемливо сътрудничеството на митрополит Сергей и неговия Синод със светската власт, довело до пълното подчиняване на Църквата на тази власт, която светителят открито нарича „сатанинска“; в същото време той се отнася със състрадание към поробения от безбожниците руски народ, жадува за освобождението на Родината и – особено след началото на войната – за завръщането си в нея, за да работи за възраждането на Христовата Църква в Русия. Съвсем определено може да се твърди, че през този период светител Серафим не е смятал за възможно да признае московската църковна власт над себе си – както са направили някои архиереи от емиграцията – и да се присъедини към нейната йерархия.

\* \* \*

Как в такъв случай да си обясним преминаването на светител Серафим към Московската патриаршия след края на войната, през 1945 г.? Логиката на обвързаните със сергианската доктрина изследователи е ясна: това е естествена стъпка за Владиката, той не е променил нещо в отношението и разбиранията си, защото и преди това не е имал отрицателно отношение към Московската патриаршия, признавал е *фактически* властта на митрополит Сергей за законна и не се е съмнявал в неговите пълномощия. Но от казаното дотук видяхме, че тези твърдения съвсем не се съгласуват с действителното положение на нещата. Ще повторим: що се отнася до клириците и вярващия народ, търпящи гоненията на богоборците, то светителят не само не е имал отрицателно отношение към тях, но им е състрадавал от цялата си душа – както на твърдите изповедници, така и на тези, които са останали в подчинение на сергианския Синод; що се отнася обаче до московската църковна власт, то между нея и светител Серафим съществуват дълбоки и принципни различия – светителят съвсем определено заявява, че сергианската църковна позиция е хула срещу руските новомъченици и изповедници (в цитираното по-горе писмо до митрополит Вениамин (Федченков)).

Но как тогава наистина да си обясним решението му да премине в Московската патриаршия след войната? Обичайният ни стремеж да търсим прости отговори може да ни изправи пред големи недоумения. Следните думи, изречени от йеромонах Серафим (Роуз) по подобен повод, ни предупреждават за това: „... Църковният живот често пъти не може да се побере в удобни рационални и канонически категории.“<sup>15</sup> И наистина, в сложните

<sup>15</sup> Hieromonk Seraphim (Rose). What Does the Catacomb Church Think? - In: *The Orthodox Word*, No. 96 (1981) pp. 21-23.

ситуации от реалния живот е необходимо внимателно изследване на мотивите, за да разберем едно или друго действие. Можем ли да допуснем, че светител Серафим е направил компромис със съвестта си пред лицето на новите реалности след навлизането на съветската армия в България? Това е крайно неубедително. Светителят отдавна и напълно е забравил себе си, изоставил е всичко себично и е предал изцяло живота си в Божиите ръце. Да си припомним, че той е бил готов, още непосредствено след ръкоположението си през 1920 г. по време на революцията, да остане в Съветска Русия и да приеме неминуема мъченическа смърт при настъплението на Червената армия срещу Одеса. Можем ли тогава да допуснем друго – че светителят е бил принуден да направи тази стъпка от чувство за пастирска отговорност и поради опасение за участието на неговите духовни чедата и на цялото му паство, за да направи по този начин опит да ги запази от репресиите на комунистите? На такива репресии действително са били подложени мнозинството руски емигранти от първата вълна, оказали се след войната в страните от зоната на съветското влияние. Безспорно, грижата за „малките“, които Господ му е поверил, е сред основните причини добрият пастир да не потърси възможност да емигрира на друго място, извън сферата на съветската власт, която продължава да счита за „сатанинска“, поради богоборческия ѝ характер. Той остава в България, въпреки че не е можел да смята себе си в безопасност, не е можел да има сигурност дори и за живота си, попадайки под властта на комунистите. Точно обратното, имал е всички основания да се опасява, че може да бъде подложен на репресии. На болшевишките служби са били добре известни неговите „прегрешения“ спрямо съветската власт: монархическите му убеждения, дългогодишната активна дейност в „реакционния“ Карловацки Синод. За много по-малки прояви духовниците в Съветска Русия са били обявявани за „контрареволуционери“ и са били премазвани от репресивния апарат.

Ето какво пише светител Серафим в записките си на 5 декември 1944 г. (ст. ст.):

„1 дек.<sup>16</sup> – рожденият ми ден; преди да заспя ми беше много скръбно на душата при мисълта, че комунистите ще ме убият, но си мислех, че би било добре, ако ме убият веднага и се съединя с Христа; но жалко ще бъде да оставя моите чедата да се разпръснат без мен всеки во своя си.”<sup>17</sup>

---

Ето как започва тази статия: „На пръв поглед може да изглежда изненадваща вестта от митрополит Филарет, че архимандрит Таврион, който е бил катакомбен свещеник, се е присъединил към официалната църква (Московската патриаршия), без да предаде своите катакомбнически убеждения и истинското Православие. Как е възможно това? Не са ли това две напълно отделни и взаимно изключващи се църковни общности? ... На теория нещата стоят точно така, ала църковният живот често пъти не може да се побере в удобни рационални и канонически категории.”

<sup>16</sup> Всички дати в ръкописите си светител Серафим дава според църковния (юлианския) календар.

<sup>17</sup> Записки на светител Серафим – из личния архив на игуменния Серафима, съхраняван в девическия манастир „Покров на Пресвета Богородица”.

Впрочем за светителя емигрирането с изтеглящите се от България немски войски е неприемливо. От самото начало на войната между Германия и СССР той не споделя надеждите на голяма част от руската емиграция, че немската армия може да освободи Русия от болшевиките и гледа на немците като на окупатори, които са също толкова опасни за Русия колкото и самата болшевишка власт. На 9 ноември 1941 г. светител Серафим пише в записките си: „Ах, Царице Небесна, как скърби душата ми, скърби смъртно: по-рано се надявах, че ще свършат страданията на Русия и тя ще види спасение и възраждане. А сега попада под ново робство – немско ...”<sup>18</sup> Обикновено се изтъква, че светителят е бил патриот, не е служил през войната молебени за победата на Германия, не е благославял руските емигранти да се включват в доброволческите корпуси на немската армия. И това е така. Но в същото време трябва да направим изричното уточнение, че той е руски патриот и никога не става съветски патриот. В неговата душа Съветският съюз никога не може да заеме мястото на Русия. В своите молитвени възгласи през цялата война към Божията Майка той я призовава да спаси Русия и от немците, и от болшевиките („Сталин и цялата му банда и всички комисари...”). По същия начин той се моли и за България. На 12 юли 1944 г. светителят пише: „Навдигат се и надвисват над България страшни облаци: болшевиките се приближават към България. Направи така (към света Богородица – *в ск. м., К. Т.*), че да не дойдат тук или да не унищожат правителствения режим. Утеши ни! Зарадвай ни!” А на 20 юли същата година: „Господи и Майко Божия, внушете на Народното събрание да приеме решение, съответстващо на Вашата воля (коя страна да избере – Русия или немците)! Спасете България и всички нас!. Поверявам, Майко Божия, на Твоята воля и на Твоя покров и Народното събрание, и цяла България, и мен, и брат ми, и всички мои духовни възлюбени чеда!”<sup>19</sup>

Тук е мястото да споменем и за едно важно определящо обстоятелство от личния житейски кръст на светител Серафим, което прави за него практически невъзможно дори да мисли за ново поемане по пътищата на емиграцията през хаоса на продължаващата война. Това е тежкото болезнено състояние на брат му, архимандрит Сергей, който живее при него и за когото светителят се грижи непрекъснато по време на емигрантския живот. Тези грижи ангажират много сили и време на светителя. Почти всеки ден той служи молебени или акатисти за облекчаване на състоянието на брат си, понякога – и по няколко на ден. Често пъти нощем архимандрит Сергей не може да спи от страданията си – тогава не спи и светител Серафим, който застава на молитва (това се случвало и по няколко пъти през нощта). Почти няма записка в записките на светителя, в която да не се отправят молитви и

<sup>18</sup> Пак там.

<sup>19</sup> Пак там.



да не се споменава за преживените през изтеклите ден или нощ тревоги, изпитания, страдания, свързани с болезненото състояние на архимандрит Сергей.

\* \* \*

Обикновено изследователите, свързани с Московската патриаршия, приемат, че още през 1943 г. светител Серафим „фактически“ прекъсва връзките си със Задграничния Синод и се ориентира към Московската патриаршия. Като аргумент в полза на това твърдение се изтъква фактът, че светителят не присъства на състоялото се във Виена Архиерейско съвещание през есента на 1943 г., на което събралите се задгранични архиереи заявяват, че не признават „избора“ на митрополит Сергей (Страгородски) за патриарх, състоял се в началото на месец септември същата година. От една записка разбираме, че всъщност архиепископ Серафим получава известието за съвещанието късно – то пристига в деня, в който той би трябвало вече да отпътува. В същото време светителят не крие и действителното си нежелание да присъства на това съвещание, защото както правилно предполага, немските власти ще настояват Задграничната Църква да направи на него изявление, че не признава избора на патриарх Сергей. Това обаче не означава, че светител Серафим е склонен да приеме този избор. Той просто не приема решенията на Църквата да се вземат под политически натиск. Що се отнася до „избания“ за патриарх Сергей (Страгородски) и провежданата от него църковна политика, то за светителя тя си остава също толкова неприемлива, както и преди. Това ясно се вижда от записките в записките му от 1943 г.:

„30 септ. В олтара о. А[ндрей Ливен] ми съобщи, че по думите на о. прот. Владим[ир] Българският Синод е признал п[атриарх] Сергей. Сведенията идват от митрополитите Йосиф и Филарет. Да бъде Твоята воля. У мен възникна мисъл: да помоля Българския Синод да ме приеме в своята юрисдикция и да ми даде автономия, за да се изплъзна от п[атриарх] Сергей и да ме запази от болшевиките.

1 окт. Много се разстроих от [новината на] о. А[ндрей]: Бълг[арският] Синод призна п[атриарх] Сергей вчера.

2 окт. Днес осених Бълг[арския] Синод с иконата на Божията Майка и го поверих по въпроса за признаването на п[атриарх] Сергей на Нейната воля и покров.

Вчера получих стягане в сърцето от този въпрос: о. А[ндрей (Ливен)] каза в сряда на всенощното бдение в олтара, че Бълг[арският] Синод признал п[атриарх] Сергей.

А днес в 5 ч. вечерта о. А[ндрей] изпрати писмо: не е имало в Синода официално обсъждане за п[атриарх] Сергей, защото не е имало за това официално обръщение от страна на съветск[ите] власти.

Благодаря ти, Царице Небесна...<sup>20</sup>.

От цитираните записки се вижда, че Светият Синод на БПЦ е имал доста голяма свобода на действие, въпреки съюзническото положение на България спрямо Германия. А всъщност, може би точно поради него. В момент, когато във войната е настъпил обрат в полза на Сталин, Синодът на БПЦ може да си позволи контакти със съветските власти, както и да вземе решение за признаване на интронизирания в Москва патриарх Сергей (Страгородски). Макар че до такова официално решение не се стига, все пак буди недоумение склонността към такова признаване от страна на Софийския митрополит Стефан, както и на мнозинството архиереи.

На същата дата, 2 октомври (ст. ст.) 1943 г. Светител Серафим цитира в записките си мисли на първоиерарха на Руската Задгранична Църква, митрополит Анастасий. Най-вероятно те са взети от писмото с дата 3 септември (ст. ст.), в което митрополитът го уведомява за интронизацията на патриарх Сергей.

„М[итрополит] С[ергий] анатемоса всички рус[ки] епископи, борещи се против комунистите. (Тази мисъл е на светител Серафим – *в ск. м., К. Т.*)

М[итрополит] А[настасий]: „Досега Ц[ърквата] е отлъчвала от себе си еретиците, разколниците и разбира се преди всичко невярващите безбожници, а сега руските епископи (има се пред вид Синодът на митрополит Сергей – *в ск. м., К. Т.*) искат да отделят от общение с Ц[ърквата] всички, подвизаващи се в борбата против упорстващите и убедени безбожници, встъпвайки с това в противоречие с всички завети на Христа Спасителя и Неговите апостоли (Мт. 18:17; 1 Кор. 16: 22).<sup>21</sup>”

Тези мисли светител Серафим очевидно споделя. Също така е несъмнено, че той продължава да смята себе си и своето паство за част от Руската Задгранична Църква дори и след като Червената армия е окупирала България и вече няма връзка с митрополит Анастасий и с никого друго от задграничните архиереи. Нещо повече, той не се колебае открито да заяви това пред представителите на съветските власти. На 29 септември (16 септември, ст. ст.) 1944 г., двадесет дни след комунистическия преврат у нас, светителят е посетен от представител на НКВД, майор Звонецки. На 2 октомври (19 септември, ст. ст.) 1944 г. светител Серафим записва в записките си:

---

<sup>20</sup> Пак там

<sup>21</sup> Пак там.

„19 септ. Преди три дни при мен беше майор Звонецки ... Звонецки: „На кого се подчинявате Вие?” Аз: „На Задграничния Синод на Руската Църква.”

20 септ. Майко Божия, не може ли да заповядаш енкаведешниците (в руския оригинал – „энкаведиеры” – *в ск. м., К. Т.*) да не идват при мене. Ох, тягостно ми е това ...”<sup>22</sup>

От всичко казано става ясно, че владика Серафим ни най-малко не е преосмислил предишните си възгледи и не е започнал да приема като допустимо това, което за него преди е било принципно недопустимо. Той запазва и най-топло сърдечно отношение към митрополит Анастасий, засвидетелствано в записките:

„29 дек [1944 г.] Сън: М[итрополит] Анастасий живее тук. Аз към него: Колко е хубаво, че останахте тук!!!”<sup>23</sup>

Несъмнено светител Серафим е чувствал митрополит Анастасий като съмишленик, като човек, на когото може да се опре и да разчита. И това е поради единомислието им по въпросите на вярата, които винаги са били за светител Серафим от първостепенно значение. Разбира се, вън от съмнение е, че светителят не е одобрявал някои изявления на митрополит Анастасий и Задграничния Синод, в които се изразяват надежди, че немското настъпление на изток ще доведе до освобождението на Русия. Тези изявления по време се отнасят към първите години от войната и са израз на породилата се прогерманска ориентация на голяма част от руската емиграция по това време, която е дотолкова угнетена от болшевишкото иго върху Русия, че е готова да възложи надеждите си за освобождението на Родината на всяка външна сила, насочена срещу съветската власт. Тези надежди са били особено подкрепени от факта на действителната свобода, която немците дават на вярващите в окупираните територии и от масовото възстановяване на църковния живот в тях. Въпреки всичко, от самото начало на войната светител Серафим не споделя тези надежди и гледа на Хитлер като на външен враг, не по-малко опасен за Русия от вътрешния – болшевишката власт<sup>24</sup>. Светител Серафим не одобрява и въздигането в сан митрополит на

<sup>22</sup> Пак там.

<sup>23</sup> Пак там.

<sup>24</sup> Самият митрополит Анастасий и мнозинството от задграничните йерарси достигат до същото разбиране още по време на войната – те сами започват да търпят ограниченията, които немските власти налагат върху дейността им. Митрополит Анастасий изразява съвсем недвусмислено това в своето „Послание към руските православни хора” от октомври 1945 г., в което пише: „Разбира се, не бива да се крие този сега общоизвестен факт, че изнурени от безизходността на своето положение, доведени почти до отчаяние от царящия в Русия терор, руските хора, както зад граница, така и в самата Русия възлагаха надежди на Хитлер, който обяви непримирима борба срещу комунизма, (с това, както е известно, се обяснява и масовото предаване на руските армии в плен в началото на войната), но когато стана очевидно, че той се стреми всъщност към завоюването на Украйна, Крим и Кавказ и другите най-богати райони на Русия, че той не само презира руския народ, но се стреми към неговото унищожаване, че по негова заповед нашите пленници ги морят с глад, че германската армия при своето отстъпление изгаря и унищожаване и разрушава до основи руските градове и села по пътя си, изтребва или отвежда със себе си тяхното население, обрича на смърт стотици хиляди евреи с жените и децата им, като ги заставя предварително да копаят гробовете си, тогава сърцата на всички благоразумни хора се обърнаха против него освен на тези, които „искаха да бъдат излъгани”. – „Послание к руским православ-

Серафим (Ляде) – немец по националност – и епископската хиротония на Филип (Гарднер) – актове, които също в някаква степен са обусловени от църковно-политически съображения, – защото не смята, че тези лица са достойни за високите архиерейски санове и отговорности (по отношение особено на Филип (Гарднер) тази негова оценка, за съжаление, се оправдава напълно). Светител Серафим, който никога не е имал и най-малката илюзия, че Хитлерова Германия може да играе ролята на освободител за Русия от комунистическата власт, неведнъж отбелязва колко се теготи от тези църковно-политически стъпки. В същото време в лицето на митрополит Анастасий той намира пълно разбиране и подкрепа за това, което е най-главното за него – опазването на чистотата на вярата, борбата срещу отклоненията от православното догматическо Предание. Това е духовната основа за добрите отношения и доверието между двамата йерарси. Макар и към есента на 1944 г. вече да са практически прекъснати всички връзки със Задграничния Синод, Светител Серафим все още се придържа към неговите решения. Така на поставен от о. Голубцов въпрос той отговаря:

„17 окт. ... На о. Голубцов казах: не можем да признаем м[итрополит] Алексей,<sup>25</sup> ако има натиск [за това] – имаше събор на задграничните архиереи. О. Г[олубцов]: да.”<sup>26</sup>

Дистанцираната позиция на светител Серафим спрямо германските власти по време на войната става известна и прави впечатление на новодошлите в България съветски представители. По това време съветските власти вероятно са разглеждали възможността да привлекат на своя страна йерархията на Руската Задгранична Църква. В цитирания по-горе разговор на светителя с майора от НКВД Звонецки последният изразява мнението, че „Съборът ще се събере и ще преразгледа отношението на Руската Задгранична Църква към съветската власт пред вид на промяната на нейното отношение към Църквата”. И добавя: „Несъмнено”.<sup>27</sup> От тази гледна точка един задграничен архиерей като архиепископ Серафим, който се радва на любовта и доверието на своето паство и очевидно няма никакви прогермански настроения, безспорно е представлявал положителен интерес за съветската външна политика. До владиката достигат сведения за изявления на важни съветски представители в България, че относно него и неговото духовенство „има разпореждане да не се пипат, освен ако не се борят против болшевиките.” Очевидно политическите интереси

---

ным людям по поводу «Обращения патриарха Алексия к архипастырям и клиру т. наз. Карловацкой ориентации». Октябрь 1945 года. – В: Сборник избранных сочинений Высокопреосвященнейшего Митрополита Анастасия. Джорданвилль, стр. 217 – 218 – [http://www.rocor-dv.ru/index.php?option=com\\_content&view=article&id=52:1946-&catid=4:2010-11-27-14-44-34&Itemid=3](http://www.rocor-dv.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=52:1946-&catid=4:2010-11-27-14-44-34&Itemid=3).

<sup>25</sup> Става дума за признаването на митрополит Алексей (Симански) в качеството му на заместник-председател на Синода (в руската традиция – местоблюстител на овдовелия патриаршески престол), за какъвто е обявен след смъртта на Сергей (Страгородски), до избора на нов патриарх.

<sup>26</sup> Дневник на светител Серафим (ръкопис).

<sup>27</sup> Пак там.

на деня налагат на болшевиките да „забравят“ до време за монархическите и антикомунистическите възгледи на светителя. Всичко това несъмнено е устроено промислително. Още едно обстоятелство говори в подкрепа на това. През лятото на 1944 г. светител Серафим очаква разрешение за отпечатване на книга с негови проповеди. Но от Цензурния комитет в София първоначално отговарят с отказ. Разрешението е дадено едва в началото на месец август, само месец преди навлизането на Червената армия в България. Това промислително забавяне дава на светителя несъмнена яснота за мрачната перспектива пред страната. Съветската армия вече окупира Румъния. Проповедите претърпяват една последна редакция, при която от тях са отстранени преките антиболшевишки изказвания – противното би било безумно предизвикателство при надвисналата да залее България вълна на комунистическия терор. Впрочем, за особената Божия закрила светител Серафим получава и други уверения и утешения – не от този свят. В записките на светителя четем:

„3 ноем. [1943 г.]... Сън вчера след обед: Служих молебен в зелени свещенически одежди. След края отнесоха тези одежди на о. Иоан Кр[онщад]ски да служи молебен.

Днес след обед. Сън: при събуждането си чувах в ушите си глас: ‘няма да има никакво нещастие’.

28 дек. Небивала бомбардировка на София. Маса убити и ранени. Масово разрушение на къщите. Господ и Божията Майка запазиха нашия район...”<sup>28</sup>

Но въпреки външнополитическите си интереси болшевишката власт не изневерява на себе си и проявява своето параноично недоверие и подозрителност. На 10 декември (27 ноември, ст. ст.), 1944 г., неделя, в 5 ч. сутринта (светител Серафим отбелязва празника – Икона на Божията Майка „Знамение”) е проведен едновременен обиск – както в София, в скромната му квартира на ул. „Велико Търново”, така и в Кокалянския манастир, който тогава е в юрисдикцията на архиепископ Серафим и в който владиката прекарва голяма част от годината. Възкръсват спомените от преживяното в Русия, от литийното шествие във Воронежкия манастир през 1919 г., когато младият архимандрит Серафим съвсем насмалко не е застрелян от болшевиките. За това и четири дни по-късно, на 14 декември (1 декември, ст. ст.), в деня на рождения си ден, светителят заспива с угнетяващите мисли, че вероятно комунистите ще го убият. Той възлага цялото си упование на благодатната помощ на Божията Майка и на Спасителя. Но светител Серафим има не просто силна вяра в Бога, а по детски несъмняващо се и безрезервно доверие. Той изцяло се оставя на Божията воля, която търси и следва от цялото си сърце. Трудно е дори да осъзнаем колко далече е това от нашите обичайни нагласи, очертани много сполучливо от покойния митрополит Виталий

---

<sup>28</sup> Пак там.

(Устинов), четвъртият първоерарх на Задграничната Църква: „Верим, да не доверяем...” (Вярваме [в Бога], но не [Му] се доверяваме).

\* \* \*

И така, принципите на светител Серафим не са се променили. Променили са се обстоятелствата. През 1945 г. от негова гледна точка вече е бил налице необходимият минимум условия, за да може да премине в юрисдикцията на Московската патриаршия. Действително през годините на Втората световна война в църковния живот в Русия настъпват съществени промени. Както беше казано по-горе, в навечерието на Втората световна война Църквата в Съветския съюз, поне що се отнася до нейните легални форми, е доведена до границата на пълното физическо унищожение. Но войната променя дневния ред на съветското правителство. Вниманието е насочено към силния външен враг. За вярващите настъпва известно облекчение. Значително намалява нескончаемият дотогава поток от антирелигиозна пропаганда. Съветското ръководство отчита колко много симпатии са спечелили немците сред местното население в окупираните територии с предоставянето на религиозна свобода; то разбира добре, че Църквата може да бъде използвана за насочване на патриотичните и религиозните чувства в антигерманско русло. Но не само поради това Сталин променя радикално съветската политика по отношение на Църквата. Важен мотив за него са и плановете му за използването ѝ след края на войната за целите на съветската външна политика, което и виждаме впоследствие да става. На 4 септември 1943 г. се състои среща между Сталин и тримата митрополити: Сергей (Страгородски), Алексей (Симански) и Николай (Ярушевич). Диктаторът им обявява новата си църковна политика – възстановяване на църковния живот, отваряне на храмове, разкриване на духовни учебни заведения, позволение за издаване на официален печатен орган... Само след четири дни, на 8 септември 1943 г., се провежда събор от деветнадесет архиереи, на който митрополит Сергей е „избран” за патриарх Московски и на цяла Русия. Много от архиерите са докарани за събора в Москва с военни самолети. Кандидатът е само един, гласуването е явно. След още четири дни, на 12 септември, вече излиза първият брой на възобновения орган на патриаршията „Журнал Московской патриархии”. Събитията се развиват наистина със „сталински” темпове. И под съответен контрол.

Това обаче, което се изплъзва от контрола, е освободеното религиозно чувство на народа. Още при първия полъх на либерализацията, при първите сигнали, че преследванията са преустановени или поне силно ограничени, освободената вяра на руския народ се излива като отприщана вълна и показва, че резултатите от трите и половина

десетилетия преследване, от мощната антирелигиозна пропаганда и „безбожните“ петилетки са много по-малки от това, което са очаквали комунистите. В доклад на службите за празнуването на Пасха през следващата 1944 г., предназначен за Сталин, пише:

„В нощта на 15 и 16 април във всички градове и райони на Съюза, където има действащи православни църкви, се проведе нощна пасхална служба, т. нар. „заутреня“. В гр. Москва пасхалната служба се проведе в 30 църкви с патриаршеска ориентация и в една обновленска, при което всички църкви бяха препълнени с вярващи. Общото число на посетилите църквите в гр. Москва на първата „заутреня“ ориентировъчно възлиза на около 120 хиляди души, но в мнозинството от църквите в тази нощ бяха проведени по две и по три служби.”<sup>29</sup> В най-посетените московски храмове на службите са присъствали по 8 до 10 хиляди души. Подобни са данните от донесенията за Московска област. Цифрите са красноречиви сами по себе си. Най-големите московски храмове са посетени от представители и сътрудници на посолствата на съюзните държави и от чуждестранни кореспонденти. Чрез тях информацията става достояние на външния свят.

На 15 май 1944 г., осем месеца след избирането на митрополит Сергей (Страгородски) за патриарх, той почива. Отива си от ръководството на Московската патриаршия най-оспорваната фигура, основният инициатор и идеолог на съглашателската политика, наречена и на неговото име. Към Съвета по делата на РПЦ и неговия председател Карпов се отправят, макар и в предишния верноподанически стил, все повече молби за удовлетворяване на различни нужди на Църквата – за освобождаване на клирици от затворите и заточенията, за връщане на храмове... Далеч не всички искания се удовлетворяват, на комунистическите функционери съвсем не им е приятна тази тенденция, но все пак са направени и редица отстъпки. Много инициативи тръгват от вярващите, преминават през епархийските архиереи и се подемат от патриаршията. Стига се дори дотам да се поставят искания за връщане в храмовете на мощите на редица светци, които се намират в музеи и други държавни институции<sup>30</sup>. На 20 април 1946 г., Велика събота, са върнати мощите на преп. Сергей Радонежки. По-важно от успехите в конкретните случаи е, че тези инициативи на вярващите, подети от патриаршията, по същество са опит за ревизия на държавната политика на болшевиките от 20-те години. И държавата не санкционира това.

Междувременно започва подготовката за избор на нов патриарх. Решено е това да стане вече на поместен, а не на Архиерейски събор. Съборът се провежда от 31 януари до 2

<sup>29</sup> Государственный архив Российской Федерации, фонд 6991, опись 1, дело 2, листы 14 и 14 оборотный. Оп.: Московская правда. 26 апреля 1997 г. – <http://krotov.info/acts/20/1940/19440416.html>.

<sup>30</sup> Исканията за връщане на светите мощи са особено неприятни за високопоставените съветски чиновници. В един момент председателят на Съвета по делата на РПЦ, Карпов, дори прави предложение да бъдат унищожени всички мощи, които до сега не са потърсени от вярващите.

февруари 1945 г. с участието на 171 делегати от 89 епархии. За патриарх е избран митрополит Алексей (Симански). Присъстват делегации от седем поместни православни църкви, три от тях са водени от патриарсите си. Изборът е отново предрешен, защото кандидатът е единствен и гласуването е явно, но присъствието на представители на автокефалните църкви му придава авторитет. Сталин щедро обсипва чуждестранните гости със скъпи подаръци. Техните доброжелателни отзиви са много важна подкрепа за съветската пропаганда зад граница, която тръби, че Църквата в СССР вече се ползва от пълна свобода и дори от подкрепата на съветската власт. Тази пропаганда става все по-масирана и е много убедителна, защото може да се позове и на обективни данни. Наистина, освен броят на архиереите в годините на войната започва да нараства и броят на храмовете. Ако преди войната в целия Съветски съюз има действащи между 100 и 200 храма и нито един манастир, то към края ѝ има вече има около 14 500 храма и над 100 манастира<sup>31</sup>.

Може съвсем определено да се каже, че съветската пропаганда след войната има голям успех сред руската емиграция, защото много умело играе върху нейните патриотични и религиозни чувства. Така например две трети от паството на светител Йоан (Максимович) в Шанхай решава да се репатрира в Съветския съюз и само една трета тръгва след светителя по пътищата на емиграцията. Но не само сред емиграцията, от която грижливо е скривана истинската картина на съветската реалност, се създават благоприятни за съветското правителство настроения. В самия Съветски съюз по време на войната има големи очаквания за значителни обществени и църковни промени. Ето какво пише за настроенията по това време известният изповедник на вярата Борис Талантов, починал в съветски затвор през 1971 г.: „Всички вярващи в Русия смятаха и смятат Втората световна война като гняв Божий поради огромното беззаконие, нечестие и гонение срещу християните в Русия от началото на октомврийската революция... По това време сред народа и в армията открито се говореше за коренни изменения на вътрешните порядки в страната. Народът се

---

<sup>31</sup> Какво обаче се крие зад тези цифри? Според изследванията на съвременния руски историк, професор Михаил Шкаровски, на които се позовава и Андрей Кострюков, съветските власти реално са открили в Русия не повече от около 1000 храма и са върнали на църквата само един манастир – Троице-Сергиевата лавра. Дори и през годините на войната комунистите са закрили повече храмове отколкото са открили. От всичките по-горе посочени 14 500 храма, 9 500 са открити от немците на окупираните територии. 2 500 от тях са закрити след обратното овладяване на тези територии от Червената армия. Останалото увеличение от 5 000 храма е наполовина за сметка на присъединените към Съветския съюз през 1939 г. западни области след сключването на пакта с Германия, известен под името „Рибентроп-Молотов“ и наполовина от присъединените към Московската патриаршия униатски общини. Разбира се, за всички тези „особености“ на сталинското „църковно възраждане“ по онова време извън Съветския съюз не се е знаело нищо. (Кострюков. Пос. съч., сс. 110-111.)

<sup>31</sup> Борис Талантов. Сергиевщина, или приспособление к атеизму (Иродова закваска). – „Православная жизнь“, Джорданвилль, США, № 4-5, 2006 г. – <http://www.russian-inok.org/page.php?page=tema1&dir=tema&month=0307>.



надяваше, че веднага след края на войната ще бъдат обявени свобода на занятията и в частност разпускане на колхозите, свобода на партиите и свобода на съвестта.”<sup>32</sup>

Светител Серафим също споделя тези надежди. Очакванията му са, че съветското правителство ще разшири положителните си стъпки по отношение на Църквата и тя ще заеме подобаващото ѝ се място в обществото. Същевременно, светителят е имал и обективни основания да направи заключението, че макар и ограничена, свободата, която е предоставена на Църквата, вече ѝ позволява да развива душеспасителната си дейност сред руския народ. Трябва да отчитаме също и безспорния факт, засвидетелстван от духовните чедра на светител Серафим, че при своя висок духовен живот светителят е същевременно изключително простодушен и доверчив човек. Неговата проста и открита християнска душа не може дори да предположи дълбочината на демоничната измама и издевателство на съветската власт, проявени например спрямо доверилите се и завърнали се в СССР руски емигранти. По-голямата част от тях са вкарани в лагери или заселени в глухи и отдалечени от европейската част на Русия краища, други са направо разстреляни. Хората и информацията за тях потъват като в черна дупка в съветската държава и светът не знае нищо за ставащото там. Съюзните правителства мълчат. Някои от тях като английското дори се опозоряват със съдействие в престъпленията на сталинския режим, като му предават бежанците от СССР, които се намират в контролираните от тях окупационни зони.

На 7 юли 1945 архиепископ Серафим разговаря с епископ Партений и архимандрит Методий, близки до него български духовници, които са били в състава на наскоро завърналата се от Москва църковна делегация, водена от председателя на Синода на БПЦ екзарх Стефан. Делегацията е имала среща и с председателя на Съвета по делата на РПЦ, Карпов. В речта си той подчертава нарасналата мощ на съветската държава, която ще има вече сила и влияние „върху целия Близък Изток, и на север, и на юг, и на изток, и на запад”. Двамата духовници имат коренно противоположни оценки. В записките си светител Серафим записва: „... на о. Методий очевидно не му се е харесала тази реч: „Карпов е хитър, негодник, шпионин”. Аз не съм съгласен. Повече съм съгласен с еп. Партений: „Карпов е Ангел Хранител за Руската Църква. Той подбуди Сталин [към положителните промени]...”<sup>33</sup> Това предпочитание, изразено от светителя, е твърде информативно за неговото настроение по това време – той е изпълнен с надежда за доброто бъдеще на Руската Църква.

---

<sup>32</sup>

<sup>33</sup> Записки на светител Серафим (ръкопис).

Личността на новоизбрания московски патриарх също е била от важно значение за настроението на светителя. В негово лице той се надява да види един йерарх, който няма да бъде продължител на политиката на Сергей (Страгородски), особено в новите условия, в които вярва, че е поставен. Защо изборът на Алексей (Симански) е можел да бъде приемлив за светител Серафим? Всъщност тук опираме до въпроса за основните критерии, по които светителят е преценявал дали е възможно преминаването му в Московската патриаршия. Те са два: на първо място, както винаги и във всичко, за светител Серафим стои вероизповедната чистота; вторият основен въпрос е този за свободата на Църквата или за отношенията с властите. От казаното дотук видяхме, че по втория пункт виждането на светителя е формирано отчасти от обективните или привидни положителни промени, отчасти от надеждата за тяхното задълбочаване. Що се отнася до първия пункт, то новоизбраният патриарх Алексей е изглеждал удовлетворително. Ще приведем свидетелството за него на дългогодишния секретар на Задграничния Синод, епископ Григорий (Грабе): „Лично патриарх Алексей, както изглеждаше, беше чужд на църковния либерализъм и модернизъм ...”<sup>34</sup> Впрочем, във вероизповедно отношение по това време Църквата в Русия и като цяло е можела да служи за образец на останалите поместни православни църкви.

\* \* \*

Погледнато от дистанцията на времето и в светлината на информацията, която имаме днес за истинската картина на съветската църковна политика през този период с нейните действителни мотиви и скрити действия, можем да преценим, че надеждите и очакванията на светител Серафим за бъдещето на Църквата в Съветския съюз по това време не почиват на достоверни сведения за действителното положение на нещата. Може би това незнание също е промислително. Във всеки случай, упованието на светителя не е посрамено. Божията благодатна закрила е над него по един удивителен начин и не го оставя до края на дните му – както него, така и духовните му чеда и паството му.

След навлизането на съветската армия в България страната е заляна от червен терор. Болшевишките спецслужби започват да издирват и да арестуват руски емигранти. На първо място под прицела им са бившите белогвардейски офицери. Кой друг, ако не „реакционните попове” би трябвало да бъде редом с тях? Особено пък самият архиепископ Серафим – монархист, антикомунист, член на ненавиждания Карловацки Синод. Видяхме обаче как сложните интереси на съветската външна политика поставят светителя в особено

<sup>34</sup> Епископ Григорий (Грабе), Русская Церковь перед лицом господствующего зла. Джорданвилль, 1991, Глава 10 – <http://catacomb.org.ua/modules.php?name=Pages&go=page&pid=408>.

положение, което го запазва от репресии, въпреки недоверието към него, въпреки че той си остава едно чуждо тяло в реалностите на комунистическата система. През 1945 г. в Москва постъпват доноси за неговите монархически убеждения и антисъветски изказвания в миналото – отново никакви последствия! Нещо повече – това дори не се оказва препятствие за приемането му в Московската патриаршия. В самата патриаршия (според свидетелството на А. Кострюков) гледат на оставянето на светител Серафим на поста му управляващ руските църковни общини в България, като на нещо временно, но той остава такъв до края на дните си, въпреки липсата на доверие към него<sup>35</sup>.

По това време Църквата в България е подложена на маргинализиране под пресата на атеистичната власт и е разтърсвана от вътрешните брожения на появилите се български обновленци; светител Серафим се намесва<sup>36</sup>, внася умиротворение и с решителната му помощ българският епископат успява да овладее положението.

Във времена, когато в Съветския съюз започва отново ограничаване на църковния живот и затваряне на манастирите – особено след 1948 г. – светител Серафим основава в България нов манастир! Това става в края на 1949 г. Всесилната съветска власт е против, на българския посланик в Москва е обърнато внимание, че това е нежелателно. Всички подобни бележки от съветска страна се приемат в България по това време като неподлежаща на обсъждане заповед, но тази остава без последствие. Нещо още по-удивително – българското правителство няма нищо против основаването на манастира и даже предоставя помещения за настаняването на монахините – в центъра на София! Наистина правителството проявява и „строгост“, налага и „ограничения“. Така например, то не предоставя помещенията за монахините в съседство с руския храм „Св. Николай Чудотворец“, както моли светител Серафим, а ги дава пак в центъра на града, но на друго място, на ул. „Шести септември“. Също така правителството отклонява искането на светителя да бъде създадена свещоливница към Покровския манастир, която да служи за издръжка на сестринството, като се съгласява само със създаването на по-малка работилница за производство на свещи, но при това те да се продават единствено в храмовете на руските църковни общини. На фона на разгръщащите се отново ограничения спрямо Църквата в СССР, като и на фона на репресиите срещу свещеници и поставянето под пълен контрол от спецслужбите на Българската Православна Църква в самата България тези „рестрикции“ са само още едно красноречиво свидетелство за дивната благодатна помощ свише, която непрестанно е получавал великият Софийски Чудотворец.

---

<sup>35</sup> Кострюков. Пос. съч., с. 117.

<sup>36</sup> Виж неговата статия в „Църковен вестник“, брой 45, 19 декември 1949 г.

Как можем да си обясним факта, че всеилната съветска власт, унищожила почти напълно храмовете и манастирите на цялата огромна Руска Православна Църква, не може да спре инициативата на един архиерей и няколко беззащитни монахини, а верният ѝ сателит в лицето на българското комунистическо правителство дори им съдейства – в противоречие със собствената си антирелигиозна политика? Обяснението се съдържа в Божието слово, което ни учи колко много може да постигне молитвата на праведника и колко безсилни са пред Божията воля и най-могъщите земни властници.

Невероятно е, но като че ли само в един случай съветските власти успяват да наложат волята си – когато през 1948 г., около година и половина преди смъртта на светителя, забраняват на патриарх Алексий да го изпрати на служение в Париж поради това, че гледат на него като на политически неблагонадеждно лице. В резултат, след скорошната кончина на светителя, неговите мощи остават да се покоят на българска земя, в криптата на любимия му храм и потокът от вярващи към тях през изминалите шест десетилетия не само не престава, но се увеличава. Очевидно и този единствен „успех“ на съветската власт е за осъществяване на Божия Промисъл.

Но все пак, не е ли по-убедително рационалното обяснение за оцеляването на светителя и паството му, а именно, че то е резултат от вписването му в новите реалности с преминаването към Московската патриаршия и приемането (през 1946 г.) на съветско гражданство? Първо, както бе изяснено, в случая става дума не просто за оцеляване, а за осъществяване на инициативи в пълен разрез с активно провежданата антирелигиозна политика на властите и второ, подобни стъпки не са запазили от преследвания други архиереи, преминали в Московската патриаршия – Вениамин (Федченков), Сергей (Лукиянов), Нестор (Анисимов) и много други... Някои от тях имат съвсем лоялно и почтено отношение към Московската патриаршия, други са доказали своята лоялност не само към нея, но и към съветската власт, при това още преди войната, трети се стараят да наваксат след преминаването си в Московската патриаршия с безпринципна промяна на позициите и изявления срещу Задграничната Църква, но дори и такова поведение не помага. Сваляне от заеманите длъжности, уволняване на покой, връщане в Съветския съюз, заточение в глухи провинциални манастири, затваряне в лагери – такава е участва им. Изключение от това правило е само политически неблагонадеждният монархист и антикомунист архиепископ Серафим (Соболев)! При това, за петте и половина години, през които живее в управляваната от комунистите България, той не декларира нито с една дума някаква промяна на своето отношение към тяхната власт, не произнася нито едно ласкателство или хвалебствие за нея.

\* \* \*

Също толкова последователно остава отношението на светител Серафим и към РПЦЗ. На повърхността на събитията изглежда, че техните пътища се разделят и дори като че ли поемат в противоположни посоки. Задграничните архиереи не признават над себе си московската църковна власт и продължават да се въздържат от общение с Московската патриаршия. Софийският светител, обратно, преминава в нейната юрисдикция и приема над себе си властта на нейния патриарх. Същевременно, през последните малко повече от четири години на живота си, през които пребивава в юрисдикцията на МП, той не произнася нито една хулна или укорителна дума по отношение на Задграничния Синод, не се разграничава по никакъв начин от дейността и позициите му, не критикува нито едно от неговите решения и действия. Светителят не изразява критично отношение включително и към позицията, изложена в Определението на възстановения след войната Архиерейски Събор на РПЦЗ от 9 май 1946 г., с което Съборът обявява, че не може да признае над себе си властта на избрания преди година патриарх Алексей (Симански) и продължава да се въздържа от общение с йерархията на Московската патриаршия. Това не е изненадващо. Светител Серафим разбира мотивите на Задграничния Синод, които до неотдавна са определяли и неговото собствено поведение. Самият светител Серафим, заедно с другите задгранични архиереи, винаги е отстоявал свободата на Църквата. Разликата сега е в оценката, която той прави на ситуацията, приемайки, че вече съединяването с йерархията на Московската патриаршия е допустимо. Различията в оценките е въз основа на различната информация. Това, което научава светител Серафим за съветската действителност и за отношението на съветското правителство към Църквата, достига до него почти единствено през сведенията, които му дават българските духовници, посетили Русия в рамките на официални църковни делегации и, разбира се, сведенията, които дава официалната съветска пропаганда. До Задграничния Синод в свободния от комунизма Запад достигат и други сведения, които приповдигат плътната информационна завеса, спусната от съветските власти. През месец октомври 1945 г. митрополит Анастасий пише: „Нас би ни радвал всеки светъл лъч в живота на нашите страдащи братя в Русия, ако бихме могли да бъдем уверени, че той съществува действително. За съжаление, достоверните известия, донесени от пристигналите оттам по време на войната напълно авторитетни духовни лица и от други предани на Църквата хора и особено фактът, че някои от повярвалите на добрите обещания и настойчивите призови на Съветите и побързали да се

завърнат след войната в Родината, отново побързаха да избягат от нея зад граница, не ни дават възможност да се успокояваме с подобна мисъл.<sup>37</sup>

Независимо от различните оценки на ситуацията и съответстващия различен подход на задграничните архиереи, от една страна, и на светител Серафим, от друга, ако се вгледаме внимателно в мотивацията, целите и дори резултатите от действията им, ще видим, че те съвпадат по удивителен начин! И това е така, защото, при външното различие, те остават на едни и същи принципни позиции по същество. Първоерархът на РПЗЦ митрополит Анастасий и задграничните архиереи не признават над себе си московската църковна власт и предупреждават руската емиграция за опасността при репатриране в Съветския съюз, с което спасяват всички, които се вслушват в техния глас. Както вече бе споменато, съдбата на руските емигранти, които се поддават на съветската пропаганда и се завръщат в СССР, е трагична – по-голямата част попадат в съветските лагери, някои дори са незабавно разстреляни. Светител Серафим преминава в юрисдикцията на Московската патриаршия, остава в сферата на съветската власт при своето паство и го запазва от репресиите. Задграничният Синод запазва свободата на Църквата, като я огражда от общението с Московската патриаршия и така пресича единствената възможна линия за въздействие от страна на комунистическите власти – посредством свещеноначалие, което е в техните ръце. Светител Серафим запазва свободата на църковния живот на своето паство от посегателствата на същите тези власти, под особената Божия закрила, поставен в особеното положение на относителна независимост както от московската църковна власт, под чиято юрисдикция е, но в чийто диоцез не се намира, така и от Синода на Българската православна църква, в чийто диоцез се намира, но под чиято юрисдикция не е. Задграничните архиереи поемат принципно по пътя, очертан за Църквата от светите отци, те изпълняват общото правило, което е дадено на Църквата за такива случаи. Пътят на Софийския Чудотворец е едно от тези изключения от общото правило, достъпни за особените Божии избраници, които потвърждават правилото, тъй като са в дълбоко вътрешно единство с неговия дух. Образно казано, ако задграничните архиереи като добри пастири зоват своето стадо на безопасно място, далеч от разпалената пещ на богоборческия комунизъм, готова да погълне Христовите овци, то светител Серафим остава в тази пещ и като ангел-хранител покрива своето стадо, което не може да бъде изведено оттам.

---

<sup>37</sup> „Послание к руским православным людям по поводу «Обращения патриарха Алексия к архипастырям и клиру т. наз. Карловацкой ориентации»”. Октябрь 1945 года. Сборник избранных сочинений Высокопреосвященнейшего Митрополита Анастасия. Джорданвилль, стр. 217 218. – [http://www.rocor-dv.ru/index.php?option=com\\_content&view=article&id=52:1946-&catid=4:2010-11-27-14-44-34&Itemid=3](http://www.rocor-dv.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=52:1946-&catid=4:2010-11-27-14-44-34&Itemid=3).

Задграничната Църква изпълнява мисията си сред народите, свободни от гнета на комунистическата диктатура, като им дава възможността да се докоснат до спасителните истини на християнската вяра в нейния автентичен вид, пренася я през времето, за да стане тя достойна и на бъдещите поколения. Светител Серафим утвърждава своите духовни чедра и паство в същата тази апостолска вяра и им оставя духовното наследство на своето дело, което заквасва духовния живот на основаната от него Княжевска света обител. В нея живяха най-близките и верни чедра на светителя. От корена на тази обител израсна и Българската Православна Старостилна Църква, която през 1994 г. установи пълно църковно общение с Руската Православна Задгранична Църква и така сякаш отново се сляха пътищата, по които вървяха Задграничният Синод и светител Серафим.

Руската Православна Задгранична Църква е Църквата, която след Втората световна война дава най-голям брой архиереи с праведен живот. Светостта на Софийския Чудотворец е засвидетелствана от Бога с даруваната му преизобилна благодат. И в единия, и в другия случай виждаме плодовете на „все същия Дух“.

Задграничната Църква пази свято чистотата на вярата, осъжда икуменическата всеерес и отстъпленията от вярата, в които все повече затъва официалното православие. Светител Серафим със своите известни доклади на Московското съвещание от 1948 г. също отправя призив към православните да се оградят от всякакви форми на общение с икуменизма и от всякакви нововъведения в Църквата, включително и от реформирането на църковния календар.

Чудно ли е след всичко това, че след преминаването си в Московската патриаршия светителят не произнася и дума за някакво разграничаване от задграничната йерархия?

Впрочем, г-н Кострюков също изтъква факта, че след преминаването си в Московската патриаршия светител Серафим не хвърля камък – за разлика от някои други – по Руската Православна Задгранична Църква. Той обаче не е в състояние да оцени поведението на светителя като нещо повече от една „дълбока добропорядъчност“, тъй като не вижда дълбоката духовна основа на това поведение. И ако в този пункт оценката му страда само от недостатъчна задълбоченост, то по-нататък църковно-политическата му ангажираност го довежда до това да представи образа на светител Серафим в една, направо казано, недостойна светлина – само поради необходимостта да обоснове предпоставената си църковно-политическа теза.

А. Кострюков ни съобщава<sup>38</sup>, че на 15 април 1945 г. светител Серафим отправя писмена молба до патриарх Алексий да бъде приет в юрисдикцията на Московската патриаршия. За

---

<sup>38</sup> Кострюков. Пос. съч., с. 114.

съжаление това писмо, както и други ценни документи за този период от живота на светителя, съхраняващи се в архива на ОВСЦ (Отдел за външно-църковни връзки) на МП и Държавния архив на Руската Федерация (ГАРФ), са недостъпни за нас, поради което приведените от автора цитати не могат да бъдат разгледани в цялостния контекст на казаното от светителя. Но и така представени, откъснати от този контекст, тези цитати ясно свидетелстват срещу очевидната тенденциозност в тяхната интерпретация от страна на г-н Кострюков. Така авторът ни съобщава, че споменатото писмо на светител Серафим до патриарх Алексий завършва с думите: „Трябва да добавя ..., че в 1937 г. от покойния патриарх, тогава още митрополит Сергей, аз не бях запретен да свещенослужа, както стана с почти всички задгранични руски архиереи”<sup>39</sup>. Очевидно е, че в целия останал текст на писмото г-н Кострюков не е намерил нищо, което да може да приведе в потвърждение на тезата си и за това я изгражда изцяло върху тези думи. Той пише: „В тези думи личи както стремеж да се разграничи от Задграничния Синод, така и признание на митрополит Сергей за патриарх. Архиепископ Серафим намеква, че запретителният Указ на митрополит Сергей от 22 юни 1934 година може да се окаже препятствие за обединение с Църквата в Родината.”<sup>40</sup> Нека да разгледаме последователно тези три твърдения.

1. „... **Стремеж да се разграничи от Задграничния Синод...**” – ще ни се да вярваме, че авторът не осъзнава в пълнота какво означава подобно използване на светлия образ на Софийския Чудотворец за църковно-политически цели. Като се опитва да го представи за „свой” на Московската патриаршия, той му приписва недостойно конюнктурно поведение – до вчера светителят е заседавал в Задграничния Синод, днес „се стреми” да се разграничи от него, за да бъде приет в патриаршията. Да се разграничи в какво? Очевидното внушение е, че става дума за разграничаване от принципните позиции на задграничните архиереи, от тяхното неприемане на колаборационистката сергианска църковна политика. Но това би означавало светител Серафим да се отрече от собствените си принципи! Конформизъм и безпринципност – да се приписва такова поведение на Софийския светител, означава просто да се произнесе хула срещу неговата личност, дълбоко чужда на всякаква сянка от подобна мотивация.

2. „... **Признание на митрополит Сергей като патриарх...**” – отчитаме, че г-н Кострюков не е имал достъп до по-горе приведените записки на светител Серафим, от които става безспорно ясно какво е отношението му не само към политиката на митрополит Сергей преди войната и по време на нея, но и към неговият „избор” за патриарх на Руската Църква. Вече се спряхме на въпроса какво извънмерно голямо значение придава

<sup>39</sup> Пак там, с. 114-115.

<sup>40</sup> Пак там, с. 115.



сергианският начин на мислене на формалната законност и колко далече от него е преценката по същество относно законността на действията на дадена църковна власт. Понятно е, от тази гледна точка, настояването на автора, че е открил „доказателство“ за това, че светител Серафим е признал „избора“ на митрополит Сергей за патриарх. Но все пак не можем да не се запитаме – за признаването на „законността“ на какво той настоява? На един „избор“, организиран от Сталин и съветската администрация в срок от четири дни, осъществен на „събор“ от деветнадесет архиереи, доставени в административен съветски порядък, за да гласуват единодушно за единствената кандидатура?... Титулуването на Сергей (Страгородски) като „патриарх“ от страна на светител Серафим съвсем не означава, че за него е станала приемлива сергианската църковна позиция или пък е станал приемлив „изборът“ му за патриарх. Днес православните християни, които се въздържат от църковно общение с т. нар. „официално православие“, също наричат „патриарси“ и „митрополити“ йерарсите от официалните църкви, но това съвсем не означава, че са единомислени с тях по въпросите на вярата. Впрочем, както се вижда от приведения по-горе цитат, названието „патриарх“ за Алексей (Симански) използва и секретарят на Задграничния Синод, епископ Григорий (Грабе), при това в текста, в който обосновава защо Задграничната Църква не може да признае неговия избор. По съвсем същият начин в Определението си от 9 май 1946 г. задграничният Архиерейски събор нарича Алексей (Симански) „патриарх“ в документа, в който обявява, че не може да признае над себе си неговата църковна власт и да влезе в църковно общение с възглавяваната от него йерархия. По същия начин и в израза на светител Серафим, в който той нарича Сергей (Страгородски) патриарх, не трябва да се търси нещо повече от едно коректно отношение.

3. „... **Оценка за неговия запретителен Указ от 22 юни 1934 година, като възможно препятствие за обединението с Църквата в Родината**“. Този Указ наистина би могъл да бъде реално препятствие за приемането на светител Серафим в Московската патриаршия, доколкото той има стойност от гледна точка на ръководството на самата патриаршия. Но очевидно внушението, което авторът се опитва да направи е, че самият светител Серафим приема този Указ за законен и имащ действителна сила. Както беше казано по-горе, ясното си отношение на непризнаване на този Указ светител Серафим показва на дело като съслужи със „запретените“ архиереи. Впрочем, това отношение е и документирано. На 10 септември 1934 г. Архиерейският събор на РПЗЦ изразява със специално постановление отношението си към запретителния указ на митрополит Сергей, като го отхвърля. Под съборното постановление стоят подписите на 18 архиереи, между които е и този на

Богучарския архиепископ Серафим<sup>41</sup>. Изключено е този факт да не е известен на г-н Кострюков, така че съвсем не е коректен опитът му да търси в думите на светителя нещо повече от простото посочване, че по отношение на него не съществува формална пречка за приемането му – и от гледна точка на ръководството на Московската патриаршия.

\* \* \*

Безспорно достойнство на книгата на Андрей Кострюков и действителен принос в изследванията върху живота на светител Серафим Софийски са сведенията, които авторът ни дава за отношенията между светителя и ръководството на Московската патриаршия и съветските власти в последните години на живота му, след преминаването към патриаршията. Те са почерпени от документи от архива на ОВСЦ и Държавния архив на Руската федерация, недостъпни в миналото, а и сега, за мнозина други изследователи. От приведените сведения разбираме, че отношенията с МП са останали докрай твърде дистантни, а за съветските власти светителят винаги е бил политически неблагоприятен и дори, според тях, враждебно настроен. Съгласно сведенията на г-н Кострюков, проучванията в архивите на ФСБ категорично показват, че светителят никога не е имал каквато и да било форма на сътрудничество със съветските специални служби. Впрочем, същото важи и за предходния период, по отношение на немските служби.

„...владика Серафим ни най-малко не беше наплашен от съветския режим и мислеше по различен начин от живеещите в Русия йереи”, между тях „започна се промъква хлад” – според свидетелството на П. Петков<sup>42</sup>. Патриарх Алексий се колебае месеци наред преди да удовлетвори заявлението за приемане на светител Серафим. Дори и след като той е приет и е потвърдено положението му на управляващ руските църковни общини в България, на това назначение в Московската патриаршия се гледа като на временно и положението на светителя си остава нестабилно. В Московската патриаршия продължават да се отнасят към него с недоверие, „подклаждано от съобщенията за антисъветски изказвания на йерарха”<sup>43</sup>. Според Кострюков определена промяна в отношението на патриарх Алексий към светител Серафим настъпва след личното им запознанство и след като властите в Москва предоставят на светителя съветско гражданство. Наистина логично е да се мисли, че това е внесло значително успокоение в средите на патриаршията, където вече са могли да не се страхуват, че ще бъдат обвинени от властите заради приемането на един

---

<sup>41</sup> Протоиерей Владислав Цыпин. История Русской Православной Церкви, Церковная диаспора – <http://www.sedmitza.ru/text/440019.html>

<sup>42</sup> Кострюков. Пос. съч., с. 139.

<sup>43</sup> Пак там, с. 117.

политически неблагонадежен архиерей. Може би и поради това през 1948 г. патриарх Алексий си позволява да планира преместването на светител Серафим на по-представително място – на служение в Париж. Това е времето непосредствено след Московското съвещание, на което светителят е направил силно впечатление с докладите си срещу икуменизма, новия календарен стил, а също и по въпроса за отношението към англиканската йерархия. Но както изтъква А. Кострюков, „навикналият на свободата архиепископ Серафим никога не би могъл да се почувства свой в СССР”<sup>44</sup>. Комунистическите власти се опасяват, че след пристигането си във Франция светителят ще се свърже с монархическите кръгове от руската емиграция там. Самият той не е желяел това преместване и е гледал на него като на тежко изпитание поради здравословното си състояние, разделянето с паството и духовните чеда, попадането в чужда, непозната среда (по устни сведения от игумения Серафима (Ливен)). За това и отправя молба да заминат с него най-близките му сътрудници, протойерей Андрей (Ливен), архимандрит Пантелеимон (Старицки), както и протойерей Николай Ухтомски и йеродякон Николай (Шелехов). Особено се нуждаел светителят от помощта на секретаря си протойерей Андрей, който освен другите си качества му е бил необходим и заради доброто владеене на западни езици. Тази молба на владиката обаче окончателно убеждава винаги подозрителните кремълски власти, че той се подготвя заедно с духовните си чеда да премине „на по-безопасно място, извън страните с народна демокрация” (т.е. комунистическите режими в Източна Европа) – според думите на председателя на Съвета по делата на РПЦ, Карпов<sup>45</sup>. През декември 1948 г. патриарх Алексий съобщава с телеграма на светител Серафим, че назначението му в Париж се отменя. Това несъмнено има промислителен характер за българския народ и Църква. Ако заминаването на светителя се беше осъществило, делото му нямаше да намери своето продължение на българска земя, в духовното огнище на Княжевския манастир, който нямаше и да съществува (както бе споменато, манастирът е основан една година по-късно – в края на следващата 1949 г.). Нямаше да я има сред нас през всичките изминали след това десетилетия и матушка игумения Серафима (Ливен), тогава все още монахиня Серафима, която най-вероятно би последвала духовния си отец, светител Серафим, и баща си, протойерей Андрей.

Към края на следващата 1949 г. в Съвета по делата на РПЦ вече има формирано доста негативно отношение към архиепископ Серафим. В Москва са недоволни от неговите монархически възгледи, от основаването на манастира въпреки несъгласието на Съвета, от

---

<sup>44</sup> Пак там, с. 139.

<sup>45</sup> Кострюков, Андрей. Последние годы земного служения архиепископа Серафима (Соболева) – <http://www.sedmitza.ru/text/2641816.html>

действията му против обновленците в Българската Православна Църква. През януари 1950 г. в Съвета по делата на РПЦ се оформя предложение за уволняването на архиепископ Серафим като управляващ руските църковни общини в България и отзоваването му в СССР. Известно е, че след утвърждаването на подобни предложения те просто се възлагат на Синода на Московската патриаршия за изпълнение. От примерите на подобни отзовавания на други архиереи знаем, че те завършват със заточение в глухи манастири или дори лагер. Но светител Серафим вече е извървял отредения му от Бога земен път. Със свършека на малкото следвоенни години, през които вярващите в Русия се радват на макар и ограничена свобода, завършват и земните трудове на светителя. Когато за светител Серафим изгрява незалязващият ден в Небесното царство, в Съветския съюз отново пада мракът на църковните гонения. Светителят вече е завършил своето дело и оставя безценното си духовно наследство като достояние на вселенското Православие. Той е извървял пътя, опазил е вярата и приема венца на правдата. Денят е 26 февруари (13 февруари, ст. ст.) 1950 г., Неделя Православна. Неделята на Тържеството на Православието, в полза на което светител Серафим се труди неуморно през целия си живот.

\* \* \*

Твърде сложен е жизненият път на светител Серафим. Той тръгва от тихия пристан на монашеския живот и служение на Църквата в дореволюционна Русия и преминава през бурите на болшевишката революция, на една гражданска и две световни войни, през неволите на емигрантския живот, в условията на гражданска и църковна свобода в довоенна България и под властта на тоталитарния богоборчески режим след комунистическия преврат у нас. Нелека е задачата на тези, които се опитват да осмислят живота на светителя. Разбира се, въвн от съмнение е, че всеки църковно-политически подход, който цели да използва светлия му образ за своите злосторни цели е обречен. Неговият живот, неговото свято дело не се поддават на експлоатиране от църковната политика, нито пък се побират в схемите на предпоставените идеологизирани тези. Но не за това е думата. Задачата е нелека дори за тези, които искрено желаят да разберат живота на светител Серафим, да вникнат в неговите мотиви, да разберат подбудите, които са го водили при едно или друго решение, при избора на една или друга посока в жизнения му път. Като че ли с живота на Своя избраник Господ ни преподава един доста висок урок. Но ние няма как да го заобиколим или да се отклоним от усвояването му. Защото няма как да имаме връзка с великите светци на Църквата от миналото, ако нямаме жива духовна връзка със светците на нашето време. Не може да стане наше достояние духовното наследство на

великите носители на Светия Дух, ако не станат наше достойние заветите на нашите отци и майки. И ако задачата е сложна, трябва внимателно да подходим към намирането на вярната отправна точка. Преди всичко следва да имаме смиреното съзнание, че за нас дори само осмислянето на един толкова висок подвиг като този на светител Серафим е трудно, както ни е трудно дори само да следим с поглед полета на орела високо в небесата. Но ако честно съзнаваме това и честно признаваме пред светителя, че нещо не разбираме и го молим да ни изясни, да ни даде да разберем, то несъмнено можем да се надяваме, че той ще направи това за нас. Ще измоли от Бога да просвети ума ни, да внесе яснота в недоуменията ни, да подреди обърканите ни мисли и преценки. Разбира се, както за всеки дар, който получаваме в Църквата, трябва да се трудим и за този, като не забравяме, че както и всички останали, той се постига не толкова с интелектуално, колкото с духовно усилие. И в това отношение най-добър пример може да ни бъде самият светител Серафим, чийто тропар започва с думите „дѣвственною чистотою богословіе свыше стяжавъ – като си придобил с девствена чистота богословие свыше ...”. Този, всъщност, е може би най-великият от всичките дарове, с които Господ щедро е обсипал Софийския Чудотворец – пламенната ревност за чистотата на православната вяра и изключителната чувствителност и към най-малките отклонения от нейните истини.

През целия си жизнен път светител Серафим се ръководи от кристално чисти и изцяло духовни подбуди. Този пробен камък следва да прилагаме към всяка мисъл или преценка, чужда или наша собствена, когато изследваме живота на светителя. За истинността на този критерий несъмнено свидетелства сам Бог с преизобилната благодат, която е дал на Своя верен служител, когото и Църквата възпява с думите: „... въ любви истинствовавъ благодать обильною отъ Бога пріялъ еси – като си пребъдвал чрез истината в любов, приел си от Бога изобилна благодат...”. Като държим тази истина в умовете и сърцата си, ще можем и ние да имаме към светителя същото детско доверие, с което той се отнася към Спасителя и Божията Майка и да вкусваме от светлата радост на несъмнената надежда, когато се обръщаме към него с думите: „Светителю отче Серафиме, моли Бога за нас!”

*Константин Тодоров*